

ZAMONAVIY QUROLLI MOJARO SHAROITIDA IJTIMOYIY ONG DEFORMATSIYASI

Bo'riyeva Muhabbat Mamayusuf qizi

Termiz Davlat Universiteti

Ilmiy rahbar: Bo'riyev Fazliddin Fahriddinovich

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy qurolli mojarolar sharoitida ijtimoiy ongda yuz beradigan deformatsion jarayonlar tahlil qilinadi. Asosiy e'tibor qo'rquvning ommaviylashuvi, "dushman obrazi"ning kuchayishi, zo'ravonlikning odatiy holga aylanishi, dezinformatsiya va nafrat nutqining kengayishi, shuningdek, ta'lim va jamoaviy ishonchning zaiflashuviga qaratiladi. Maqolada qurolli mojarolar faqat harbiy yoki siyosiy hodisa emas, balki insonlarning fikrlashi, qadriyatlarini, muomala madaniyati va jamiyatdagi munosabatlar tizimini o'zgartirib yuboradigan ijtimoiy-psixologik omil ekanini asoslanadi. Xalqaro tashkilotlar ma'lumotlari ham bu muammoning qanchalik jiddiy ekanini ko'rsatadi: 2024-yil oxirida dunyo bo'yicha majburiy ko'chirilganlar soni 123,2 millionga yetgan, 2025-yil aprel oyi oxiriga kelib esa 122,1 million kishi urush, zo'ravonlik va ta'qib sababli o'z uyini tark etishga majbur bo'lgan. WHO ma'lumotiga ko'ra, urush yoki mojaroni boshdan kechirgan odamlarning taxminan 22 foizida depressiya, xavotir, PTSD yoki boshqa ruhiy buzilishlar kuzatiladi. Shu jihatdan qaraganda, qurolli mojarolar sharoitida ijtimoiy ong deformatsiyasi nafaqat individual psixika, balki butun jamiyatning axloqiy va ma'naviy muhitiga ta'sir qiluvchi murakkab jarayondir.

Kalit so'zlar: qurolli mojarolar, ijtimoiy ong, deformatsiya, dezinformatsiya, nafrat nutqi, qo'rquv, migratsiya, ijtimoiy ishonch, yoshlar, media.

Kirish

Zamonaviy qurolli mojarolar oldingi davrlardagi urushlardan bir qator jihatlari bilan farq qiladi. Bugungi mojarolar faqat front chizig'ida kechmaydi. U axborot maydoni, ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy kommunikatsiya, jamoatchilik kayfiyati va kundalik hayotga ham kirib kelgan. Shu sababli hozirgi mojarolar sharoitida zarba faqat moddiy infratuzilmaga emas, balki insonning ichki dunyosiga, uning atrofdagi voqelikka munosabatiga va jamiyatning umumiy ongiga ham beriladi. Ijtimoiy ong deformatsiyasi deganda jamiyat a'zolarining voqelikni sog'lom va muvozanatli baholash qobiliyatining buzilishi, zo'ravonlikka nisbatan sezgirlikning pasayishi, boshqalarga nisbatan ishonchsizlikning kuchayishi, hissiy reaksiyalarning keskinlashuvi va axloqiy mezonlarning siljishi tushuniladi.

Bu hodisa ayniqsa zamonaviy mojarolar sharoitida kuchli namoyon bo'ladi, chunki urush endi faqat jang maydonidagi to'qnashuv emas, balki onglar uchun kurashga ham aylangan. Odamlarga ta'sir ko'rsatish uchun ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar, propaganda,

turli narrativlar va manipulyativ xabarlar faol ishlatiladi. UNESCO ta'kidlashicha, ijtimoiy tarmoqlar nafrat, dezinformatsiya, noto'g'ri ma'lumot va propaganda tarqatishning muhim vositasiga aylanib bormoqda, bu esa mojaro dinamikasi va tinchlik jarayoniga bevosita ta'sir qiladi.

Shu nuqtai nazardan, qurolli mojaro sharoitida ijtimoiy ong deformatsiyasini o'rganish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Chunki jamiyatdagi deformatsiya faqat urush davomida emas, undan keyin ham uzoq yillar saqlanib qolishi mumkin. Urush tugashi bilan bino va yo'llarni qayta tiklash mumkin, lekin odamlarning buzilgan ishonchi, kuchaygan qo'rquvi, qotib qolgan dushman stereotiplari va zo'ravonlikka moslashib qolgan tafakkurini tiklash ancha murakkab bo'ladi.

Asosiy qism

Ijtimoiy ong deformatsiyasining birinchi ko'rinishi - bu qo'rquv va xavotirning ommaviylashuvidir. Mojaro hududida yoki mojaro axboroti kuchli tarqalgan jamiyatda odamlar doimiy xavf hissi bilan yashay boshlaydi. Bu holat ularning qaror qabul qilish uslubiga, boshqalarga bo'lgan munosabatiga va hatto kundalik muloqotiga ta'sir qiladi. WHO va BMT ma'lumotlariga ko'ra, urush yoki mojaroni so'nggi o'n yil ichida boshdan kechirgan odamlarning qariyb 22 foizida depressiya, xavotir, travmadan keyingi stress buzilishi, bipolyar buzilish yoki shizofreniya kabi ruhiy muammolar uchraydi. Bu raqam oddiy statistika emas; bu mojaro sharoitida ruhiy bosim jamiyat tafakkuriga qanday chuqur kirib borayotganini ko'rsatadi.

Ikkinchi muhim belgi - "dushman obrazi"ning keskin kuchayishi. Qurolli mojaro sharoitida odamlar murakkab siyosiy va tarixiy sabablardan ko'ra soddalashtirilgan tasavvurlarga ko'proq suyanadi. Natijada "biz" va "ular" degan qarama-qarshi tasniflar kuchayadi. Bunday vaziyatda boshqa tomonni tushunishga intilish kamayadi, murosa va muloqot zaiflashadi, radikal fikrlar esa legitimlashadi. Odamlar ko'pincha shaxsni emas, butun guruhni yomonlik manbai sifatida tasavvur qila boshlaydi. Bu esa ijtimoiy ongdagi muvozanatni buzadi, chunki real hayotdagi murakkablik o'rnini hissiyotga asoslangan stereotiplar egallaydi. Uchinchi muhim omil - dezinformatsiya va nafrat nutqi. Zamonaviy mojaro axborot urushi bilan chambarchas bog'langan. Ijtimoiy tarmoqlarda tarqaladigan tekshirilmagan xabarlar, manipulyativ videolar, montaj qilingan tasvirlar, biryoqlama sharhlar va dushmanlikni kuchaytiruvchi chaqiriqlar jamiyatdagi ruhiy tanglikni yanada oshiradi. UNESCOning "Social Media 4 Peace" tashabbusi aynan shu muammoni ko'rsatadi: ijtimoiy tarmoqlar nafrat va propagandani tarqatib, tinchlik emas, zo'ravonlikni rag'batlantiruvchi kayfiyatni kuchaytirishi mumkin. 2026-yilda UNESCO Livan yoshlari haqida e'lon qilgan materialda ham mojaro va inqiroz davrida dezinformatsiya hamda nafrat nutqi odamlarning qarashlarini shakllantirib, jamiyatdagi bo'linishni kuchaytirishi va ijtimoiy birdamlikka tahdid solishi qayd etilgan.

To'rtinchi ko'rinish - zo'ravonlikning odatiy holga aylanishi. Mojarro uzoq davom etgan sari odamlar zo'ravonlik xabarlariga, agressiv nutqqa va qattiq tasvirlarga psixologik jihatdan ko'nikib boradi. Dastlab odamni larzaga solgan hodisa keyinchalik "oddiy yangilik" sifatida qabul qilinishi mumkin. Bu esa juda xavfli. Chunki bunday moslashuv insondagi hamdardlik hissini pasaytiradi, zo'ravonlikni inkor etish emas, unga o'rganib qolish holatini yuzaga keltiradi. ICRC 2025-yilda zamonaviy qurolli mojarolar bo'yicha qayd etganidek, turli hududlarda shifoxonalar vayron bo'lmoqda, tez yordam mashinalari hujumga uchramoqda, jurnalistlar rekord darajada halok bo'lmoqda, tinch aholi esa to'g'ridan to'g'ri o't ostida qolmoqda. Bunday sharoitda odamlar ongida "zo'ravonlik - bu hayotning bir qismi" degan xavfli tasavvur shakllanishi mumkin.

Beshinchi muhim jihat -majburiy ko'chish va ijtimoiy aloqalarning uzilishi. UNHCR ma'lumotiga ko'ra, 2024-yil oxirida dunyoda 123,2 million kishi majburiy ko'chishga uchragan, 2025-yil aprel oyi oxiriga kelib esa bu ko'rsatkich 122,1 millionni tashkil etgan. Bu raqamlar millionlab oilalarning yashash joyi, tanish muhiti, qo'shnichilik munosabatlari va ijtimoiy tayanchidan ajralganini anglatadi. Uyidan, maktabidan, mahallasidan va ishidan ayrilgan insonning ijtimoiy ongida beqarorlik kuchayadi. U o'zini begona, himoyasiz va ishonchsiz his qiladi. Shu tariqa jamiyat ichidagi birdamlik zaiflashadi, o'rnini xavfsizlikka haddan tashqari ehtiyoj, o'z guruhini ortiqcha ideallashtirish va boshqalarga nisbatan gumonsirash egallaydi.

Oltinchi ko'rinish - ta'lim va yoshlar ongidagi buzilishdir. Mojarro sharoitida maktab va universitetlar faoliyati izdan chiqsa, yoshlarning tafakkurida bo'shliq paydo bo'ladi. UNESCO 2024-yilda e'lon qilgan ma'lumotga ko'ra, 2022–2023-yillarda dunyo bo'yicha o'quvchilar, o'qituvchilar va ta'lim muassasalariga qarshi 6 mingta hujum qayd etilgan, bu kuniga o'rtacha 8 ta hujum degani; 10 mingdan ortiq o'quvchi va pedagog jabrlangan deb baholangan. Bunday sharoitda yoshlar faqat bilimdan emas, balki normal ijtimoiylashuv muhiti, muloqot madaniyati va kelajak rejasidan ham ayriladi. Natijada ularda befarqlik, radikallik, tajovuzkorlik yoki umidsizlik kuchayishi mumkin.

Yettinchi jihat - til va muomala madaniyatining qo'pollashuvidir. Mojarro davrida ishlatiladigan so'zlar asta-sekin kundalik nutqqa kirib keladi: "yo'q qilish", "jazolash", "dushman", "xoin", "tozalash" kabi iboralar odatiylashadi. Tilning o'zi inson tafakkuriga ta'sir qilgani uchun bunday qo'pollashuv ijtimoiy ongdagi deformatsiyani yanada chuqurlashtiradi. Odamlar muammoni muloqot orqali emas, qarama-qarshilik va bosim orqali hal qilishga ko'proq moyil bo'lib boradi. Bu esa urush tugagandan keyin ham tinch hayotga moslashishni qiyinlashtiradi.

Shu o'rinda aytish kerakki, ijtimoiy ong deformatsiyasi bir xil darajada hamma qatlamda kechmaydi. Kimdadir u qo'rquv va sukut shaklida namoyon bo'lsa, boshqalarda tajovuzkorlik,

radikallashuv yoki hissiy sovuqlik sifatida ko‘rinadi. Ba‘zi insonlar esa aksincha, mojaro fonida yanada hushyor, ehtiyotkor va tinchlik tarafdori bo‘lib qolishi mumkin. Demak, qurolli mojaro ta’siri avtomatik emas, lekin uning xavfi ommaviy va chuqurdir.

Masalani kamaytirish yo‘llari

Ijtimoiy ong deformatsiyasining oldini olish uchun birinchi navbatda axborot gigiyenasini kuchaytirish kerak. Mojaro paytida har qanday xabarni haqiqat deb qabul qilish emas, manbani tekshirish, qarama-qarshi nuqtai nazarni ko‘rish va hissiyot bilan emas, aql bilan baholash zarur. Ayniqsa yoshlar orasida media savodxonlikni kuchaytirish juda muhim. UNESCOning amaliy ishlari ham aynan shuni ko‘rsatmoqda: media va axborot savodxonligi dezinformatsiya hamda nafrat nutqining ijtimoiy ongga zararini kamaytirishga yordam beradi. Ikkinchidan, ruhiy salomatlikni qo‘llab-quvvatlash tizimi kuchli bo‘lishi kerak. Mojaro sharoitida inson faqat oziq-ovqat yoki boshpana bilan emas, psixologik yordam bilan ham ta’minlanishi lozim. WHO favqulodda vaziyatlarda deyarli har bir odam ruhiy stressni boshdan kechirishini, lekin ayrim qatlamlarda bu muammo chuqurlashib, klinik darajaga yetishini ko‘rsatadi. Shuning uchun psixologik xizmatlar, maslahatlar va ijtimoiy moslashuv dasturlari tinchlikni tiklashning muhim qismi hisoblanadi.

Uchinchidan, ta’lim tizimini saqlab qolish kerak. Maktab va universitet faqat bilim beradigan joy emas, balki ijtimoiy me’yor va umidni saqlab turadigan makondir. Agar ta’lim uzilib qolsa, yoshlarning ongida bo‘shliq hosil bo‘ladi va bu bo‘shliqni radikal fikrlar yoki nafrat to‘ldirishi mumkin. Shu sabab ta’limni himoya qilish, masofaviy o‘qitish imkoniyatlarini yaratish va yoshlarni konstruktiv faoliyatga jalb etish juda muhim. UNESCO ham mojarolar paytida ta’lim uzluksizligini ta’minlash va psixososial qo‘llab-quvvatlash zarurligini alohida ta’kidlaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy qurolli mojaro sharoitida ijtimoiy ong deformatsiyasi murakkab va ko‘p qirrali jarayondir. U faqat urushning bevosita oqibati emas, balki qo‘rquv, dezinformatsiya, nafrat nutqi, migratsiya, ta’limdagi uzilishlar va zo‘ravonlikka moslashish kabi omillarning yig‘indisi sifatida shakllanadi. Bunday deformatsiya jamiyatdagi ishonchni zaiflashtiradi, odamlarda “dushman” obrazini kuchaytiradi, muomala madaniyatini qo‘pollashtiradi va kelajak haqida sog‘lom tasavvur hosil qilishni qiyinlashtiradi.

Eng muhim masala shundaki, qurolli mojaro tugashi bilan ijtimoiy ongdagi deformatsiya darrov yo‘qolmaydi. U uzoq vaqt davomida jamiyat xotirasida, tilida, madaniyatida va kundalik munosabatlarida saqlanib qolishi mumkin. Shu bois bu muammoga faqat harbiy yoki siyosiy masala sifatida emas, balki ijtimoiy, ma’naviy va psixologik muammo sifatida ham qarash zarur. Tinchlik faqat o‘q uzilmasligi bilan o‘lchanmaydi. Haqiqiy tinchlik jamiyat ongida

qo'rquv o'rnini ishonch, nafrat o'rnini muloqot, befarqlik o'rnini hamdardlik egallaganida yuzaga keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi. **“Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to'g'risida”gi Qonun.** 12.12.2002, № 439-II.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. **O'zbekiston Respublikasi Axborot xavfsizligini ta'minlash markazi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida.** 17.10.2017, № 838.
3. Lutfullayev, A. **Ommaviy axborot vositalarining inson va jamiyat hayotidagi ta'siri hamda axborot xurujlari.** 2021.
4. Urazaliyeva, M.Y.Q. **Yangi O'zbekistonda media ta'lim.** 2024.
5. Muqimov, B.A. **Yangi O'zbekiston yoshlarida ijtimoiy-madaniy va ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirishning maqsad va vazifalari.** 2023.
6. Bozorova, G. **“Ommaviy madaniyat”ning salbiy ta'siri va uning oldini olish yo'llari.** 2022.
7. Narqulova, M.U.B. **Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish.** 2022.